

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Dr. T. Manichander

International Advisory Board

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences,
University of South Carolina Aiken

Hasan Baktir
English Language and Literature
Department, Kayseri

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of
Management Sciences[PK]

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest,
Romania

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Ilie Pinteau,
Spiru Haret University, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

Xiaohua Yang
PhD, USA

Titus PopPhD, Partium Christian
University, Oradea, Romania

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political
Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

.....More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh, Ratnagiri, MS India Ex - VC. Solapur University, Solapur

Iresh Swami

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University,
Solapur

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur
University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

R. R. Yaliker
Director Management Institute, Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education,
Panvel

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science
YCMOU, Nashik

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji
University, Kolhapur

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University,
Mumbai

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance
Education Center, Navi Mumbai

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College,
Indapur, Pune

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director, Hyderabad AP India.

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary, Play India Play, Meerut (U.P.)

S. Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

S.KANNAN
Annamalai University, TN

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University



परभणी जिल्हयातील घटते लिंग गुणोत्तर – एक समस्या

प्रा. डॉ. विजय. एन. भोपाळें , पवार योगिता माधवराव

¹मार्गदर्शक , वि.प्र.अर्थशास्त्र विभाग,
स्वातंत्र सैनिक सुर्यभानजी पवार महाविद्यालय, पूर्णा, जि.परभणी.
²संशोधक विद्यार्थी.



प्रस्तावना :

जगातील प्राचीन संस्कृतीपैकी एक भारतीय संस्कृती आहे. भारतात प्राचीन काळापासून कुटुंब व्यवस्था असून स्त्री मानाचा दर्जा आहे. स्त्रीला देवतेप्रमाणे पूजले जाते. य नार्यस्तु पुज्यते, रमन्ते तत्र देवतः म्हणजेच स्त्रीयांना मान-सन्मानाने वागणुक दिली जाते. तेथे देवता वास करतात. असे सुभाषित भारतात प्रसिध्द आहे. त्याचप्रमाणे गागी, मैथिली, मैत्रेयी सारख्या प्राचीन काळातील विदुषिंपासून ते अलीकडच्या काळातील राणी लक्ष्मीबाई इंदिरागांधी, सावित्रीबाई फुले, कल्पना चावला, प्रतिभाताई पाटील, अशा वेगवेगळ्या क्षेत्रात स्त्रीयांनी आपली कामगिरी जगाला दाखवून दिलेली आहे. असे असून सुध्दा भारतात स्त्री-पुरुष प्रमाणातील असमानता ही एक चिंतेची बाब आहे. समाजाची स्त्री-पुरुष हे दोन चाक आहेत त्यासाठी दोन्हीत समतोल नैसर्गिकरित्या राखणे आवश्यक आहे. पाश्चात्य विकसीत देशांत पुरुषांच्या संख्येच्या तुलनेत स्त्रीयांची संख्या सर्वसामान्यपणे अधिक असल्याचे दिसून येते. पण भारतात मात्र पुरुषांच्या संख्येच्या मागे स्त्रीयांची संख्या कमी कमी होत असल्याचे दिसून येते. अमेरिकेत 1050, इंग्लंड 1060, रशियात 1070 स्त्रीयांचे प्रमाण असून

भारतात 940 एवढे कमी आहे.

भारतात 1872 पासूनची जनगणना पाहता भारताच्या लोकसंख्येत वाढ होत असल्याचे दिसते. तर दुसऱ्या बाजूने पुरुषांपेक्षा स्त्रीयांची संख्या कमी होताना दिसते. भारताच्या लोकसंख्येच्या दृष्टीने जगात दुसरा क्रमांक असून 1991, 2001 व 2011 मध्ये भारताची एकूण लोकसंख्या अनुक्रमे 84 कोटी, 102.87 कोटी व 121 कोटी होती. त्याचप्रमाणे स्त्री-पुरुष गुणोत्तर पाहता दर हजार पुरुषांमागे स्त्रीयांची संख्या 2011 मध्ये 940 एवढी मोठी होती. महाराष्ट्राची लोकसंख्या 2011 मध्ये 11,23,74,333 एवढी होती. तर 2011 च्या जनगणनेनुसार दर हजार पुरुषांमागे स्त्रीयांची संख्या 925 एवढी आहे. महाराष्ट्राची पाच विभागात विभागणी होते. त्यात बृहन्मुंबई, प. महाराष्ट्र, मराठवाडा, कोकण व विदर्भ यांचा समावेश होतो. मराठवाडा हा इतर विभागाच्या तुलनेत मागास समजला जातो. 1991, 2011 मध्ये मराठवाड्याची एकूण लोकसंख्या 1,28,00,653 , 1,55,89,223 व 1,65,75,777 एवढी होती. तर स्त्री-पुरुष गुणोत्तराचे प्रमाण दर हजार पुरुषांमागे अनुक्रमे 942, 939 व 932 एवढे होते. मराठवाड्यात 8 जिल्हयांचा समावेश होतो. त्यात औरंगाबाद, जालना, परभणी, लातूर, नांदेड, बीड, उस्मानाबाद,

हिंगोली, परभणी जिल्हयांचा अभ्यास प्रस्तुत लेखात करण्यात आला आहे.

उद्दिष्टे :-

- 1) परभणी जिल्हयातील स्त्री-पुरुष प्रमाणाचा अभ्यास करणे.
- 2) परभणी जिल्हयातील राज्यनिहाय ग्रामीण आणि शहरी स्त्री-पुरुष प्रमाणाचा अभ्यास करणे.
- 3) जिल्हयातील स्त्रीयांना उदभवणाऱ्या समस्यांचा आढावा घेणे. आणि त्यावर उपाय सूचविणे.

गृहितके :-

- 1) परभणी जिल्हयातील स्त्री-पुरुष प्रमाणाचा असमतोल दिसून येते.
- 2) जिल्हयातील स्त्रीयांना उदभवणाऱ्या समस्यांमध्ये वाढ होताना दिसते.

स्त्री-पुरुष प्रमाण म्हणजे काय?

स्त्री - पुरुष प्रमाणाचा अभ्यास करण्याआधी स्त्री-पुरुष प्रमाण म्हणजे काय ते माहित असणे आवश्यक आहे. दर हजार पुरुषांमागे स्त्रीयांची असणारी संख्या म्हणजे स्त्री - पुरुष प्रमाण होय. स्त्री-पुरुष गुणोत्तर काढण्यासाठी पुढील सूत्रांचा वापर होतो.

स्त्रीयांची एकूण लोकसंख्या

स्त्री-पुरुष गुणोत्तर = $\frac{\text{स्त्रीयांची एकूण लोकसंख्या}}{\text{पुरुषांची एकूण लोकसंख्या}} \times 100$

पुरुषांची एकूण लोकसंख्या

परभणी जिल्हा :-

दक्षिण गंगा म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या गोदावरी नदीच्या खोऱ्यात वसलेला परभणी हा मराठवाड्यातील एक मध्यवर्ती जिल्हा आहे. 1 मे 1962 साली महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती होऊन परभणी हा महाराष्ट्र राज्याचा घटक जिल्हा बनला. प्राचीन काळी प्रभावती नावाने परभणी जिल्हयाची ओळख होती. परभणी जिल्हा महाराष्ट्र राज्याच्या अग्नेय दिशेला येतो. 1 मे 1999 या दिवशी परभणी जिल्हयाचे विभाजन होऊन परभणी व हिंगोली असे दोन

जिल्हे अस्तित्वात आले. परभणी हे जिल्हयाचे मुख्यालय असून परभणी, जिंतूर, सेलू, पाथरी, गंगाखेड, पालम, पूर्णा, सोनपेठ, व मानवत या नऊ तालुक्यांचा समावेश होतो.

2011 च्या जनगणनेनुसार परभणी जिल्हयाची लोकसंख्या 1835982 असून त्यात 943185 पुरुष व 887797 स्त्रीया आहेत. 2001 च्या जनगणनेनुसार जिल्हयाची लोकसंख्या 1527715 होती त्यात 7080191 पुरुष व 7475524 स्त्रीयांचा समावेश होता. महाराष्ट्र राज्याच्या एकूण लोकसंख्येच्या 1.63 टक्के लोकसंख्या परभणी जिल्हयाची आहे. 6214 चौ.कि.मी. क्षेत्रफळाची एकूण लोकसंख्येची (1835982) तुलना करता लोकसंख्येची घनता 295 व्यक्ति प्रति चौ.कि.मी.आहे. 2011 च्या जनगणनेनुसार परभणी जिल्हयाची साक्षरता सरासरी 75.22 टक्के आहे.

परभणी जिल्हयातील स्त्री – पुरुष गुणोत्तर –

परभणी जिल्हयातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तराचा अभ्यास करण्यासाठी परभणी जिल्हयातील ग्रामीण व नागरी अशा दोन भागात विभागणी करण्यात आली असून भारत व महाराष्ट्राशी तुलना करण्यात आली आहे. स्त्री-पुरुष गुणोत्तर काढण्यासाठी वरील पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे.

तक्ता क्र. 1

भारत, श महाराष्ट्र व परभणी जिल्हयातील लिंग गुणोत्तर (जनगणना निहाय) (1000 पुरुषामागे स्त्रियांचे प्रमाण)

जनगणना वर्ष	भारत	महाराष्ट्र	परभणी जिल्हा	ग्रामीण	नागरी
1901	972	978	996	996	993
1911	964	966	993	994	973
1921	955	950	978	982	946
1931	950	947	963	971	917
1941	945	949	960	965	930
1951	946	941	974	978	956
1961	941	936	969	978	927
1971	930	930	954	966	909
1981	934	937	968	980	932
1991	927	934	954	966	924
2001	933	922	958	968	937
2011	940	929	947	942	958

स्रोत :- 1) Table 4 (2717) : Sex ratio of the state & District (1901 - 2011) DCO Maharashtra state 416115- 11.50 a.m. w.w.w censusindia.gov.in

2) District odes census data for india- 1901 -2011.

वरील तक्ता क्र.1 मध्ये जनगणना (1901 ते 2011) मध्ये भारत, महाराष्ट्र व परभणी जिल्हयातील ग्रामीण व नागरी लिंग गुणोत्तर म्हणजेच 1000 पुरुषांमागे स्त्रियांचे प्रमाण दर्शविले आहे. जनगणना 1901 या वर्षी भारत, महाराष्ट्र व परभणी जिल्हयाचा विचार करता लिंग – गुणोत्तर प्रमाण अनुक्रमे 972, 978 व 996 (ग्रामीण 996, नागरी 993) एवढे होते. भारत व महाराष्ट्राचे स्त्री-पुरुष गुणोत्तर जास्त असल्याचे दिसते म्हणजेच स्त्रियांचे (966) प्रमाण जास्त आहे. त्याच प्रमाणे ग्रामीण व शहरी प्रमाणाचा विचार करता नागरी भागापेक्षा 993 ग्रामीण भागातील 996 स्त्रियांचे प्रमाण जास्त आढळते. त्यानंतर 1911 ते 2011 या 11 जनगणनेचे निरीक्षण करता भारत, महाराष्ट्र व परभणी जिल्हयाचे स्त्रियांचे पुरुषांच्या तुलनेतील प्रमाण घटतांना दिसते. 2011 मध्ये दर हजार पुरुषांमागे भारत व महाराष्ट्राचे प्रमाण 940 व 929 होते. तेच परभणी जिल्हयाचे एकूण प्रमाण 947 असून ग्रामीण 942 व नागरी 958 होते. म्हणजेच भारत व महाराष्ट्राच्या तुलनेत परभणी जिल्हयाचे स्त्रियांचे प्रमाण जास्त आढळून येते. त्याचप्रमाणे ग्रामीण व नागरी भागाची तुलना करता ग्रामीण 942 भागापेक्षा नागरी 958 भागातील स्त्रियांचे प्रमाण जास्त दिसून येते. जरी भारत, महाराष्ट्राच्या तुलनेत परभणी जिल्हयाचे प्रमाण जास्त असले तरी 1000 पुरुषांमागील जिल्हयातील स्त्रियांचे प्रमाण कमी होताना दिसते. ही एक चिंतेची बाब आहे.

लिंग – गुणोत्तर कमी असण्याची कारणे –

1) मुलगा वंशाचा दिवा या भावनेचा प्रभाव :-

मुलगा वृद्धापकाळाचा आधार आहे. वंशाचा दिवा मुलगा, मुलगी परक्याचे धन, म्हणून मुलगाच हवा हा पारंपारिक दृष्टीकोन व आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या मदतीने होणारे लिंग निदान व होणारे गर्भपात हे लिंग गुणोत्तर घटण्याचे कारण आहे.

2) हुंडा पध्दत :-

भारतीय पारंपारिक पध्दतीनुसार मुलीच्या लग्नाच्यावेळी तिला हुंडा (पैशाच्या स्वरूपात, सोने) देण्याची प्रथा आहे. त्यामुळे गरीब व मध्यम वर्गीयांना हा न परवडण्यासारखा असतो. त्यामुळे मुलगी जन्माला न येवु देणे व तिची गर्भातच हत्या केली जाते.

3) अल्पवयातील विवाह :-

लहान वयात होणाऱ्या मुलीच्या विवाहामुळे बाळंतपणाचा भार लवकर पडतो. परिणामी अकाली मृत्युचे प्रमाण वाढते. मृत्युतील लिंग भिन्नता प्रभावित होवुन स्त्री – पुरुष प्रमाणावर परिणाम होतो.

4) दारिद्र्याचे दुष्टचक्र :-

गरीबी, दारिद्र्य, संरक्षण, शिक्षण इत्यादी प्रश्नांमुळे दारिद्र्य रेषे खालील कुटुंबातील लोक मुलींना जन्माला न घालण्यापेक्षा तीची हत्या करणे पसंत करतात.

5) लहान कुटुंबावर भर :-

छोट कुटुंब सुखी कुटुंब या विचारामुळे एकच मुल हवे तोही मुलगा हवा या विचारांमुळे सुध्दा स्त्रीयांचे प्रमाण कमी होतांना दिसते.

6) स्त्री – साक्षरता :-

भारतात आजही स्त्री-निरक्षरता आढळून येते. नागरी भागापेक्षा ग्रामीण भागात स्त्रीयांचे निरक्षरतेचे प्रमाण जास्त आढळते. त्यामुळे कौटुंबिक निर्णय प्रक्रियेत स्त्रीचा भाग घेत नाहीत व त्याच्यावर परिणाम निर्णय लादले जातात. त्याचा परिणाम लिंग गुणोत्तरावर होतो.

7) स्त्रीयांचे आरोग्य :-

भारतात जवळपास 80 टक्के स्त्रीया चा रक्तक्षय तर 65 टक्के स्त्रीचा बी.एम.आय.ग्रस्त आहे. यामुळे आहार खालवला जातो. त्यामुळे कुपोषणाची स्थिती निर्माण होते. व त्यांचा परिणाम स्त्री कृत्रिमरित्या मरण पावते व नवजात अर्भक मृत्यु दराचे प्रमाण पण वाढते याचा परिणाम लिंग गुणोत्तर घटीवर होतो.

8) पितृसत्ताक पध्दती :-

भारतात स्त्रीला असणारा दूय्यम दर्जा यामुळे स्त्रीला अधिकारापासून वंचित राहावे लागते. तिची समाजाकडून हेळसांड होते. एकंदरीत पुरुष प्रधान संस्कृतीचे वर्चस्व व अनेक प्रकारे तिचा मृत्यु यामुळे गुणोत्तराच्या प्रमाणात घट होते.

9) प्रशासनाद्वारे कायद्याची कुचकामी अंमलबजावणी :-

स्त्रीची इच्छा नसतांना होणारे गर्भपात तेथे प्रशासन यंत्रणा कमकुवत पडत आहे. गर्भजल परीक्षणास शासनाकडून बंदी असून गर्भजल परीक्षण होत आहे व स्त्री भ्रूण हत्या होत आहेत. त्यामुळे लिंग गुणोत्तराचे प्रमाण घटत आहे.

लिंग गुणोत्तर प्रमाणात समतोल सुधारण्यासाठीच्या उपाय योजना :-**1) स्त्री-भ्रूण हत्येला आळा घालणे :-**

आजही आपल्या समाजात मुलाच्या जन्मास महत्व दिले जात असल्याने स्त्री-भ्रूण हत्येचे प्रमाण वाढीस लागले आहे. जर ह्या प्रमाणात समतोल राखायचे असल्यास स्त्री भ्रूण हत्येला आळा घातला पाहिजे.

2) नैतिक मुल्यांची प्रतिष्ठापना करणे :-

स्त्री – पुरुष गुणोत्तरामध्ये समतोल साधण्यासाठी समाजामध्ये नैतिक मुल्याची प्रतिष्ठापना करणे हा प्रभावी उपाय आहे.

3) स्त्रीयांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलला पाहिजे :-

समाजात आजही स्त्रीयांना दुय्यम स्थान दिले जाते. यामुळे स्त्री-पुरुष गुणोत्तरात असमतोल निर्माण होतो. हा समतोल साधण्यासाठी सर्वात प्रथम स्त्रियांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन सर्वांनी बदलला पाहिजे.

4) स्त्री साक्षरतेच्या प्रमाणात वाढ करणे :-

स्त्री – पुरुष गुणोत्तरामध्ये समतोल साधण्यासाठी स्त्री-साक्षरतेचे प्रमाण वाढवणे महत्वाचे आहे. प्राथमिक शिक्षणापासून उच्च शिक्षणाच्या मोफत सुविधा सरकारने उपलब्ध करण्याची गरज आहे. तरच मुलींच्या शिक्षणाचे प्रमाणाच्या प्रमाणात वाढ होईल.

5) स्त्रीयांचा दर्जा वाढवण्यासाठी योजना राबविणे :-

स्त्रीयांचा दर्जा समाजात दुय्यम असून त्यामुळे मुलींची संख्या कमी होत आहे. व लिंग गुणोत्तरामध्ये तफावत निर्माण होतांना दिसते. ही तफावत कमी करण्यासाठी स्त्रीयांचा दर्जा वाढविण्याच्या दृष्टिकोनातून योजना राबवल्या गेल्या पाहिजेत.

6) हुंडाबळी कायदा आमलात आणण्यासाठी प्रयत्न करणे :-

स्त्री – पुरुष प्रमाणातील असमतोलाचे महत्वाचे कारण हुंडा पध्दती आहे. हे समतोल सुधारण्यासाठी शासनाने हुंडाबंदी कायदा तर केला आहे. परंतु तो प्रत्यक्षात अमलात येत नाही त्यासाठी योग्य प्रयत्न होणे गरजेचे आहे.

7) देशाच्या आर्थिक विकासाच्या दृष्टीने स्त्रीयांचे योगदान लक्षात घेणे :-

देशाला स्वातंत्र्य मिळवून देण्यासाठी तसेच देशाच्या आर्थिक विकासाच्या दृष्टीने स्त्रीयांनी जे कार्य केले ते उल्लेखनीय आहे. उदा. झाशीची राणी लक्ष्मीबाई.

8) स्त्री – सक्षमीकरणासाठी जागृती :-

समाजसुधारक व सेवाभावी संस्थांनी पथनाट्य, व्याख्यान व परिसंवाद यांच्या माध्यमातून स्त्री-सक्षमीकरणासाठी व तीही वंशाचा दिवा असू शकते याबद्दल लोकांमध्ये जनजागृती करावी.

9) कौटुंबिक हिंसाचार प्रतिबंधक कायदा :-

कौटुंबिक हिंसाचार प्रतिबंधक कायद्या संदर्भात जनजागृती करावी व अत्याचाराला बळी पडलेल्या महिलांचे पुनर्वसन करावे.

10) आरक्षण :-

108 व 110 व्या घटना दुरुस्तीनुसार स्त्रीयांना राजकीय क्षेत्रात 50 टक्के आरक्षण मिळाले आहे. तसेच इतर क्षेत्रातही 33 टक्के आरक्षण मिळालेले आहे. परंतु या कागदोपत्री आरक्षणाचा तळागळातील समाजाला खरच लाभ झालेला आहे का? म्हणूनच फक्त राजकीय आरक्षणाशिवाय शैक्षणिक आरक्षण देखिल गरजेचे आहे. व कागदोपत्री आरक्षण न राहता ते अस्तित्वात यावे.

सारांश :-

शासनाने वेळोवेळी स्त्री-पुरुष प्रमाणात समानता आणण्यासाठी प्रयत्न केलेले असतानाही या प्रयत्नांना फारसे यश आलेले नाही आजही समाजात मुलगाच हवा हा आग्रह दिसतो. लिंग गुणोत्तराला असमतोल सामाजिक व सांस्कृतिक दृष्ट्या बऱ्याचवेळा विघटक ठरतो. पुरुषांपेक्षा स्त्रीयांचे प्रमाण कमी असल्यास वेश्याव्यवसाय, परस्त्रीगमन, अत्याचार, भ्रष्टाचार, विवाहस्थिती, कौटुंबिक मतभेद, अशांतता यासारखे प्रश्न कौटुंबिक मतभेद, अशांतता यासारखे प्रश्न गंभीरपणे प्रकट होतात. म्हणून या प्रश्नाकडे गंभीर्याने पाहणे आवश्यक आहे. स्वप्नात पाहिलेला भारत महासत्ताक बनवण्यासाठी लिंग गुणोत्तर उंचावणे काळाची गरज आहे. म्हणून स्त्री-पुरुष गुणोत्तर सुधारावा यासाठी उपाय योजना सुचविण्याचा हा छोटासा प्रयत्न.

संदर्भ :-

- 1) डॉ.दा.धो.काचोळे – लोकसंख्याशास्त्र
- 2) प्रा.फुले.प्रा.शहापूरकर – लोकसंख्या भुगोल
- 3) प्रतियोगिता दर्पण – भारतीय अर्थव्यवस्था 2011
- 4) डॉ.प्रा.टांकसाळे, प्रा.भ.जोशी – समाजकल्याण अध्ययन
- 5) अहिरे प्रतिभा – स्त्री विकास भ्रम आणि वास्तव भाषा विकास, आणि राजकारण संपादकीय पुस्तक चिन्मय प्रकाशन औरंगाबाद.
- 6) लोकराज्य, सप्टेंबर 2011

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- ★ International Scientific Journal Consortium
- ★ OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.org